

ПЕЩЕРА И ВЯРА¹⁾

Валерия Фол

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме. Статията разглежда трансформационните модели на древната идея за пещерите-утроби на Великата богиня-майка като реални места за космогонична и инициационна обредност, благодарение на които до наши се съхраняват представи, вярвания и пътищата, по които периодически се обновяват чрез архаизация. Представени са два модела на трансформиране. Първият разгледан в статията пример е на съзнателно фолклоризиране на литературни и научни текстове (изградената от абат Сониер пещера на Св. Мария Магдалена, с. Ренльо Шато, област Лангедок-Русиньон). Вторият пример е профанизирането на древната представа за пещерата като утроба на Великата богиня-майка като място за инициация под формата на място за проглеждане и зачеване (пещерата на св. Марина край с. Сливарово, община Малко Търново).

Keywords: caves, faith, Slivarovo, archaization, transformation models

Напоследък стана модно да се пише и говори за пещери-утроби. Дори във Facebook е направена група по темата. Всъщност в българската историография погледите бяха обърнати към тези древни свещени места в резултат от проучванията върху тракийската религиозност и античните реликти в българския и югоизточноевропейския фолклор.²⁾ Археоастрономите задълбочиха знанието ни за астрономическите познания на древните, като анализираха предположените възможности за обреден календар. Някои от пещерите и подмогилните тракийски куполни градежи се оказаха места за измерване на времето, т.е. древни обсерватории.³⁾ И тъй като всяка хипотеза поражда нова проблемна ситуация, то реинтерпретацията на писмените свидетелства и вече известни и коментирани пещери се оказа задължителна. Най-интригуващо в този ред на мисли е изясняването на трансформационния модел (или модели), довел до съхраняването до наши дни на древни вярвания и обредни практики. Понякога отговорите са пред погледа ни. Гледаме ги всеки ден, но не ги виждаме, не ги разпознаваме и назоваваме, тъй като „всеки вижда това, което знае“.

Двадесет години след като публикувах монографията „Забравената светица“, отново се върнах към свещените пещери на Св. Марина в Странджа планина. Изминах дълъг път, след като формулирах извода, че древната идея за пещерите-

утроби на Великата богиня-майка не е само религиозна и философска представа, а представлява реални места за космогонична и инициационна обредност, достигнала до наши дни във фолклорната обредност в Европейския югоизток.⁴⁾ За мен голямата интрига, както стана дума, са трансформационните модели, които тези представи и вярвания следват и периодически се обновяват чрез архаизация. Идеите се носят във въздуха и следват някакви свои закони. Може би само ирационално може да се обясни поканата да посети Лангедок и катарските пещери и финансовата подкрепа, която получих, но не от българска държавна или научна институция. Така катализатор за новите ми усилия да си обясня ренесанса на обредността в пещерата на Св. Марина край с. Сливарово, а и на другите пещери, вярвани и посещавани до ден-дневен като места за общуване с божествената енергия, се оказаха най-неочаквано катарите, а и не само те.

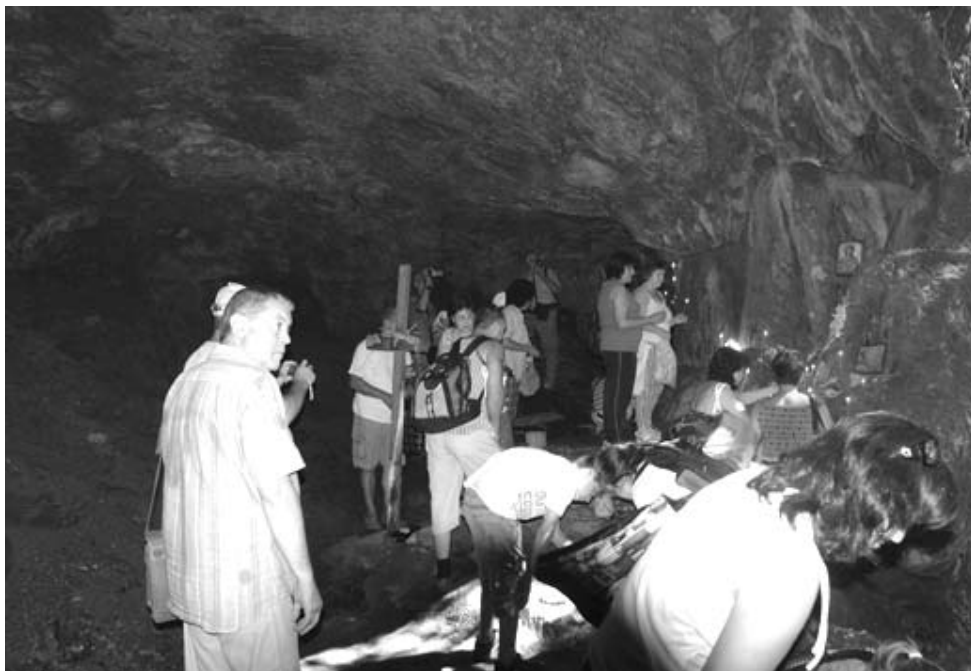
Катарските пещери са предмет на множество легендарни разкази, включително и за скритите в тях съкровища на свършените. Не обаче злато и сребро блазнят любителите на тайнственото, а преданието за вързопа с книги, изнесен от четирима свършени преди превземането на Монтсегюр и скрит в пещера. Впрочем веднага може да се изкаже заключението, че повтаряните и досега разкази са съвременна интерпретация на древната представа за получаването на божественото знание за Космоса, боговете и уредбата на света в пещера-утроба, разказвана още за Минос, по-късно за Питагор, за Залмоксис и за учениците на Орфей. За ренесансовите и съвременните хора знанието трябва да е записано, а да не е само свещени слова и видения.

И все пак литературната култура има едно свойство – да се фолклоризира, а фолклорната – да бъде съзнателно и несъзнателно литературизирана. Може би точно така, четейки за древните затворени мъжки общества, за катарите и пещерите им и за тайното знание, предавано в тях, се появява обвезаната с мистификации църква на абат Сониер и изкуствената пещера до нея, в дъното на която е скулптурата на Св. Мария Магдалена. Краят на XIX и началото на XX век е време, когато неоплатоническите идеи и орфизмът са на мода не само в научните изследвания, но и в музиката и изобразителното изкуство. Впрочем искам да напомня, че най-известните траки, единият митологичен герой – Орфей, другият съвсем реална личност – Спартак, никога не са излизали от мода.

В селцето Рен льо Шато (*Rennes-le-Château* на френски език) много успешно развиват културния туризъм. Съвременната история на това малко селце в район Лангедок-Русиньон е класически пример на съзнателно манипулиране, на фолклоризиране и литературизиране на исторически факти. На преден план излиза изкуството, защото там може да се заложи на тайнственото, мистериалното и загадъчното. За да няма конфликт с науката, от 28 юли 1965 г. са забранени разкопките на територията на общината, въпреки че са правени и след тази дата разкопки с мотива изясняване на мистификацията, но основно с цел търсене на част от съкровището, която може би е останало.⁵⁾ Така въоб-

ражението, подбудено от разказа на предприемчив ресторантьор, че на това място е столицата на вестготите и абат Сониер е открил съкровище, е оставено да работи, създадени са фалшиви документи, написани са няколко книги, стига се до Дагобер I и дори до женитбата на Иисус с Мария Магдалена и тяхното потомство. И въпреки че Дан Браун не споменава в романа си селцето, името на абат Сониер е споменато и дори изгонването му за злоупотреба със средства е подменено със страха на Ватикана да не разкрие тайната на открити от него ръкописи.

Търсенето на връзки или ненамирането на такива между траките и вестготите (нали са живеели заедно, и то в района, където е почитан Залмоксис), между катарите и богомилите, а защо не и с нестинарите (заради специалното отношение към огъня) в писмените извори, в архивите и чрез археологически разкопки е оставено на учените. Техните книги не се четат и филмират като „Шифърът на Леонардо“, така че не застрашават бизнеса. Страстта на абата към книгите⁶⁾ и увлечението му към модния в епохата му езотеризъм се трансформират в активност за реновиране на стар топос на вяра⁷⁾. И всичко това е литературизирано, след което – фолклоризирано и дори филмирано. В днешно време топосът Рен льо Шато и изкуствената пещера придобиват ново битие, различно от историческото, което би трябвало да се изследва с методиката на интернет археологията.



Пещерата на Св. Марина край с. Сливарово, Малкотърновско, 17 юли 2009 г.

Този трансформационен модел би могъл да се наблюдава и у нас. Хората, които през последните години отиват на 17 юли в пещерата край село Сливарово, където е славена Св. Марина – господарката на змиите, космическия огън, младежите в предбрачна възраст и децата, не бяха водени от романи като „Шифърът на Леонардо“ или „Демони и ангели“, а от спомени на възрастни роднини, водени на святото място в детските им години, научни статии и книга, научнопопулярни филми и напоследък, разбира се, от информация (понякога доста противоречива), откривана в интернет. През последните години порталът на граничния кльон, който петдесетина години преграждаше пътя им към пещерата, се отваря, за да могат до отидат при Св. Маринка. След десетилетия пещерното светилище оживява отново.



Св. Марина убива дявола с чук

Независимо от пола, възрастта, образователния ценз и информираност обредниците (посетителите се самоопределят като вярващи, които изпълняват обредите по отдаване на почит и лечение) осмислят светицата, мястото, действията си чрез възможно най-общи представи за божественото. Образите на светците, подредени върху скалната твърд вътре в пещерата, нямат всъщност значение. Те са подсъзнателно осмисляни като посредници между божествената енергия и обредниците. И тази божествена енергия е едновременно светицата, съхранила чертите на Богинята майка във вергиналния ѝ аспект, и слънчевата светлина. Играещите по свода на сумрачната пещера слънчеви зайчета са знак за появата ѝ като чиста енергия. Процеждащата се през листата на дърветата и входа слънчева светлина – като обливане с благодат. Сериозно се замислих дали пък магическата сила на природата не завърта отново мистерията на вярата по спиралата на времето.

Интересното в случая е, че много от свещените пещери с два входа, естествени и скално изсечени (а пещерата на Св. Марина, за която говоря, също има два), кореспондират във висока степен с неоплатоническата конструкция на Космоса. Пещерата, както отбелязва Порфирий⁸⁾, още от най-дълбока древност е асоциирана с Космоса и нашите предци са посвещавали на боговете пещери преди храмовете. Порфирий няма предвид конкретна пещера. Той започва анализа си на текста от „Одисея“ за пещерата на нимфите, заявявайки, че поетиче-

ското вдъхновение на Омир не е предизвикано от спомен за действително предаден разказ. Поетът иносказателства за нещо друго и именно на това скрито в стиховете му знание Порфирий посвещава разсъжденията си. В тази пещера-Космос има два входа: северен – за душите на мъртвите, и южен – за безсмъртните (боговете). Порфирий свързва цялата своя конструкция със съзвездията и с дните на слънцестоене и равноденствие. Югът е отреден за боговете, казва Порфирий, и когато настъпи пладне, на входовете на храмовете спускат завеси и не влизат в светилищата, докато Богът-Слънце е наклонен на юг, тъй като това е входът за безсмъртните. Според Порфирий югът и пладнето символично са обвързани с входа и затова питагорейските и египетските мъдrecи забранявали да се бърбори на прага. Вратата (входът) е свещена.

Размерите на естествените и на скално изсечените пещери, както и на тракийските подмогилни храмове, позволяват в тях да влизат изключително ограничен кръг хора. Това наблюдение, заедно с обърнати към слънчева посока входове, отредени „само за безсмъртни“, подсказва, че в обредността участват кръг посветени, на които ще бъде отредено безсмъртие. Всъщност свещените естествени и скално изсечени пещери с два входа са единствените засега установени паметници, които целенасочено пресъздават орфико-питагорейската и по-късната неоплатоническа визия за Космоса. Те са и архитектурно осмислено пространство на представите за прехода към Отвъдното.⁹⁾

Орфико-питагорейската трактовка на пещерата като символ, по думите на А. Ф. Лосев, буквално диша от цялото съчинение „Пещерата на нимфите“. Той стига до извода, че митологията на Порфирий е прекрасна илюстрация на древните митологически и художествени традиции. А. Ф. Лосев подчертава, че Порфирий не е изключение в опитите си да реставрира старината, напротив – явлението е типично за учени, писатели и поети от епохата, които се стремят чрез възраждане на езическата старина да се противопоставят на растящата роля на християнството. Въпреки че тази старина безвъзвратно си е била отишла и никога не би могла да се върне, казва А. Ф. Лосев, то системата от образи, която е в основата на някогашното митопоетично мислене, никога не е умирала в гръцката традиция.

Интересно какво би написал А. Ф. Лосев, ако познаваше обредността в пещерата при Сливарово и беше видял озарението на изминалите пътя до нея, за да бъдат облени от слънчевата светлина, проникваща през входа? Сигурно е, че вярващите в силата на светицата не познават трактата на Порфирий. По-скоро древните митологични традиции просто не са си отишли, останали са кодирани в културната памет, а ние късно ги виждаме и разпознаваме. И за да не отмина в забравата абат Сониер и пещерата му, само мога да си представя какво ли той би съчинил. Хубавото е, че и при свещената пещера на Св. Марина край Сливарово разкопки не се предвиждат, защото какво ли би останало след столетия за археолозите от цветя, хлябове, плодове и дървени ксоанони. Така че и вярата, и въображението могат да се развихрят у всеки, който обича мистериите.

БЕЛЕЖКИ

1. Статията е подготвена по проект „Култури, памет, наследства в региона на южната българска граница“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“.
2. Фол, В. 1993: 15 – 39; Фол, 1996: 97 – 109.
3. Стоев и колектив 2001; Stoev – Stoeva 2006; 2006a; 2006b.
4. Вж. анализ, извори и литература у Фол, В. 2007: 96, 158, 184 – 196.
5. За откритата плоча с двама конници, която е датирана през VIII – IX век, от времето на Каролингите, виж <http://rennes-le-chateau-bs.com/ADalledeschevaliers.htm> – 05.12.2013.
6. Абат Сониер е можел да чете писмените извори в оригинал, тъй като е изучавал гръцки, латински и иврит.
7. Най-старите основи на църквата се датират в VIII век и се предполага наличието на това място на езическо светилище преди построяването ѝ.
8. Porph. De antro nympharum – In: Seminar Classics 609, State University of New York, translation by Schibli 1990; вж. и превода на А. А. Тахо-Годи на трактата на Порфирий „За пещерата на нимфите“ у Лосев, 2000: кн. II, стр. 465 – 479; анализ на трактата на Порфирий вж. у Лосев, 2000: кн. I, стр. 115 – 137, и у Фол, В., 2007: 183 – 190. Трактатът е преведен на български език от Вл. Маринов в Порфирий, 2000: 87 – 122.
9. Анализ на писмените извори у Ustinova, 2004 – 2005 и на древногръцките представи за пещерата у Ustinova, 2009. За тайните общества на траките виж Роров, 1982.

ЛИТЕРАТУРА

- Лосев, А. Ф. (2000). *История античной эстетики. Последние века*. Книга I. Книга II. Москва: Фолио.
- Порфирий. (2000). *Пещерата на нимфите*. Превод Вл. Маринов. Библиотека 48. София.
- Стоев, Ал. и колектив. (2001). Пространствена ориентация и акустична реверберация в пещерното светилище Тангардък кая край с. Илиница, Кърджалийска област. ввв: фол в. (Съст.) 2001. *Перперек I. Перперек и прилежащият му микрорегион. Комплексно изследване на хилядолетен мултирелигиозен център в Източните Родопи*. стр. 254 – 263. София: НБУ.
- Фол, В. (1993). *Скалата, конят и огнят. Ранна тракийска обредност*. София: Аргес.
- Фол, В. (1996). *Забравената светица*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Фол, В. (2007). *Скални топоси на вяра в Югоизточна Европа и в Мала Азия през древността*. София: Институт по тракология „Проф. Александър Фол“.
- Stoev, A. & Stoeva, P. (2006). Rock Sanctuary near the village of Buzovgrad, Kazanlak Municipality: Megalithic „Solar Gate“. In: Fol, V. (Ed.) 2006. *The*

- Thracian Cosmos – The Sacred Realm of Kings*. Professor Alexander Fol Institute of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences. Sofia: 24 – 29.
- Stoev, A. & Stoeva, P. (2006). Measuring Time in the Valley of the Thracian Kings. In: Fol, V. (Ed.) 2006. *The Thracian Cosmos – The Sacred Realm of Kings*. Professor Alexander Fol Institute of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences. Sofia: 30 – 33.
- Stoev, A. & Stoeva, P. (2006). Measuring Time in the Golyama Arsenalka Subtumular Temple near the Village of Sheynovo, Kazanlak Municipality. In: Fol, V. (Ed.) 2006. *The Thracian Cosmos – The Sacred Realm of Kings*. Professor Alexander Fol Institute of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences. Sofia: 34 – 39.
- Popov, D. (1982). A propos de quelques sociétés religieuses en Thrace – In: *Pulpudeva*, 5:40 – 46.
- Ustinova, Y. (2004 – 2005). Greek knowledge of the Thracian and Scythian healing practices and ideas of afterlife and immortality. – *Ephemeris Napocensis, XIVXV*, Bucarest: 41 – 52.
- Ustinova, Y. (2009). *Cave and the Ancient Greek Mind. Descending Underground in the Search for Ultimate Truth*. New York: Oxford University Press Inc.

CAVES AND FAITH

Abstract. The article explores the transformation models of the ancient idea of the caves-wombs of the Great goddess-mother as real locations for cosmogonic and initiational ritualism. Thanks to these locations, various notions, beliefs and linear concepts are preserved and are periodically renewed via the process known as archaization.

Two models of transformation are presented. The first example examined in the article is one of intentional folklorization of literary scientific texts (the cave erected by father Saunière of Saint Mary Magdalene in Rennes-le-Château village in Languedoc). The second example is of profanation of the ancient notion of the cave as womb of the Great goddess-mother and as a place of initiation under the form of a location for eyesight recovery and conception (the cave of St. Marina near Slivarovo village, Malko Tarnovo municipality).

✉ **Prof. Valeria Fol, DSc.**

University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko Shose Blvd.,
1784 Sofia, Bulgaria
E-mail: valeriafol@gmail.com